

Там, де людина не передбачена

ВІКТОР ПЕТРОВ

26 ЖОВТНЯ 2022

Фрагмент із праці «Українські культурні діячі УРСР 1920–1940. Жертви більшовицького терору», виданої 1959 року в діаспорному видавництві «Пролог».

Анатоль Петрицький, «Розстріл», 1934 рік

Жовтнева революція, яка сталася 7 листопада 1917 року, звалася, як відомо, за офіційною

партійно-совєтською номенклатурою «пролетарською». Це мусило означати, що в визначенні Жовтневої революції, окрім вказівки на хронологічний момент, привноситься ще також посилення на соціальний її зміст. Але який саме?.. Чи значить це, що завдання Жовтневої революції як революції соціальної полягало в розв'язанні основних соціальних проблем з метою поліпшення матеріальних умов життя трудящих, знищення соціальних несправедливостей та усунення соціального гніту?..

В одному з оповідань Гр. Косинки, написаному на початку 20-х років, селянин скаржиться: «Отак виходить, і власть наша, і порядки наші, а все по-старому. Збулися великих панів, чорт наплодив дрібних, і п'ють, як п'явки!.. Ореш, а красних днів не бачиш: була царизна — робили, прийшов совет — робимо, а пани, як плили шовками в городах, і по цей день пливуть».

Цей селянин, скарги якого занотував свого часу Гр. Косинка, як і мільйони інших, уважав, що його обдурили!.. Даремні нарікання і безпідставні претензії. Голод на Поволжі 1921 року, голод на Україні 1933 року, терор, концтабори, злидні протягом 25-річного існування совєтської влади є найкращим доказом того, що «совет» ніколи й ніяк не дбав і не мав на оці дбати, бодай найменшою мірою, про поліпшення життєвої долі трудящих. Дбати про трудящих — подібне завдання ніколи не входило в обсяг завдань соціальної політики більшовизму.

Ленін їдко висміював подібні «прекраснодушні ілюзії». Він вірив у можливість декретами й паперовими обіжниками в найкоротший термін побудувати комуну, але в справедливість, як основу суспільного життя він не вірив. Більшовики ніколи не слабували на прекраснодушіє.

Людина?! Це не було передбачено ані статутом, ані програмою ВКП(б).

Не скасування соціального лиха і не усунення соціального гніту, а, навпаки, їх загострення!.. Не відміна процесів, властивих капіталістичному суспільству, а, навпаки, доведення їх до найвищого напруження й остаточного вияву!.. Саме в цьому більшовизм і бачив своє призначення та сенс свого історичного покликання, як «могильника капіталізму».

В основі політичної доктрини — доктрини могильників! — лежала химерна й жорстока теза, що тільки через антисоціальні заходи можна досягти соціальних наслідків. Соціальне мусило стати досягненням майбутнього. На долю сучасності припадало антисоціальне.

Яке має бути соціальне майбутнє — це є предметом віри: що ж до сучасності, то в жовтні 1917 року підсовєтські люди жили в антисоціальних умовах злиднів, гніту й постійного страху.

Більшовики ніколи не поділяли есерівської земельної програми, але, перейнявши есерівське гасло «Земля трудящим» і забезпечивши для себе в цей спосіб підтримку селянства в найкритичніший для себе момент боротьби за владу (1917–1921), вони на наступному етапі вклали в це гасло несподіваний і протилежний сенс. Провідною тезою соціальної політики більшовизму у відношенні до селянства було не поліпшення економічного положення цього останнього, а, навпаки, підірвання, не надання землі, а, навпаки, вилучення, не зміцнення селянства, а, навпаки, економічна руйнація селянства і відповідно до того орієнтація на безгосподарного, господарчо маломіцного селянина, одне слово: пролетаризація селянства чи, що те саме, перетворення селянина з власника «знарядь виробництва», землі, реманенту, тяглової сили на індустріального робітника, який, не маючи жодної власності, працює за найом.

Власне кажучи, в усьому цьому немає нічого нового. Проводячи політику пролетаризації селянства, економічної його експропріації і, відповідно до того економічної концентрації власності, більшовизм виконував «соціальне замовлення» капіталістичного світу, оскільки всі ці процеси й явища були провідними тенденціями, властивими капіталістичному ладові. Більшовизм переймав на себе руйницькі антисоціальні функції капіталізму у відношенні до селянства з тією відміною супроти капіталізму, що в капіталістичному суспільстві ці процеси носили чисто економічний характер, в більшовизмі ж вони набули характеру адміністративно-політичних заходів, запроваджуваних примусово згори державою, причому примусова експропріація селянської власності й пролетаризація селянства сполучалася з запровадженням метод масового переселення й фізичного знищення.

Офіційною мовою ця політика більшовиків звалася «ліквідацією куркуля як класу, на базі суцільної колективізації», а фактично вона поширювалася на все селянство, оскільки розкуркулення торкалося не окремого якого-небудь прошарку в селянстві, а взагалі всього селянства в цілому, і землю, реманент і тяглову силу відбирали не тільки в куркулів, а від усіх селян, незалежно від їх більшої або меншої матеріальної забезпеченості.

Соціальна політика советської влади відносно селян була політикою не соціального миру, а соціальної війни. Це була політика, скерована супроти селянства, і, відповідно до того, це була політика терору й нищення, що не знала ані винятків, ані жалю. Насильництво ставало методом, терор зводився в принцип. Не було такої жорстокості, яка не застосовувалася б до селянства, не було такої межі люті, перед якою спинилася б советська влада.

Отже, коли ми говоримо про руйницьку суть більшовизму, ми маємо на оці зовсім не суму репресій, конфіскацій, заслань і розстрілів, застосовуваних до селянства, навіть не голод 1933, як наслідок цієї політики, але істоту й цілескерованість більшовизму, в основі якого

лежало не ствердження, а неґація, не творчий дух миру, а нищівна тенденція заперечення, покликаного стати загальним.

В провідні свої настанови, в тези: «знищення класів» і «побудови безкласового суспільства» більшовизм вкладав не просвітницький або ж економічний сенс, а, насамперед, буквальний і конкретний сенс фізичного знищення. До побудови безкласового суспільства більшовизм простував через океани людської крові. Гасло знищення розумілося в усій нещадній і лютій наготі цього слова. Соціальна політика більшовиків носила антисоціальний характер.

Мільйони селян стали жертвою гасла «ліквідації куркуля як класу», яке, за звуженим обсягом класової формули, за згадкою куркуля, ховало всеохоплюючий і універсальний сенс. Внаслідок цієї ліквідації по багатьох селах і навіть районах України не лишилося селян: одні були репресовані, інші були виселені, треті вимерли з голоду, четверті розбіглися. Картини «спустошення», які малюють писцові книги для Московської держави XVII ст., повторювалися знов на Україні в XX ст. Селянська країна, що колись годувала цілу Європу, вмирала на вулицях міста біля дверей хлібних крамниць. Матері їли дітей. Хати стояли забиті дошками.

Майбутні дослідники «писцових книг» з 30-их років XX ст. відзначать, що внаслідок політики ліквідації куркуля й колективізації по деяких селах України, приміром, на Уманщині, не лишилося жодної місцевої селянської родини і села були наново заселені переселенцями з-під Вінниці та інших місць Поділля.

Вони відзначать, що по деяких селах Київщини, за розпорядженням влади, там, де місцеве населення частково лишилося, жоден господар не був залишений в своїй хаті і на землі своєї садиби. «Пролетаризований селянин» не повинен був жити в своїй з діда-прадіда власній хаті. Почуття власності, зв'язок з місцем викорінювалися послідовно і вщент.

Уявлення «рідної хати» стало в Україні анахронізмом.

Більшовизм і інтелігенція

Політика у відношенні до інтелігенції не відрізнялася від політики щодо селянства. Гаслу «пролетаризації селянства» відповідало аналогічне гасло «пролетаризації інтелігенції». Це означало: інтелігенція як окрема група повинна бути заперечена і пролетаріат повинен заступити місце інтелігенції. Різниця між робітником фізичної й робітником розумової праці повинна бути знищена.

Епоха відродження, яка прийшла на зміну середньовіччю, висунула на перший план розум, освіту й науку. Фізичній силі був протиставлений розум, освіта й переконання — насильству, наука й воля критичного досліджу — загальнообов'язковій догмі. Освіта, а не народження і не майновий стан почали визначати суспільне становище людини. Здобуваючи освіту, людина ставала поза своїм колишнім соціальним станом. В процесі історичного розвитку це призводило до витворення окремої суспільної верстви — інтелігенції, що, в свою чергу, спричинювалося до різкого розмежування людей розумової і людей фізичної праці.

Наша епоха, XX століття, висунула на порядок денний, як чергову соціальну проблему, що підлягає розв'язанню, проблему ліквідації протилежності між розумовою і фізичною працею.

Спроби розв'язати цю проблему з боку більшовизму були типові для останнього. Він вклав у ці спроби властиві для нього якості: брутальність, жорстокість і хаотичну квапливість. Просвітницькому й економічному способам розв'язання цієї проблеми — шляхом поступового поширення освіти в масах та піднесення матеріального добробуту мас, — більшовизм протиставив свій власний шлях: шлях державно-партійного апарату. Ліквідацію протилежності між робітниками фізичної й розумової праці більшовизм обернув на ліквідацію робітників розумової праці. Знищення протилежності обернулося на знищення інтелігенції. До інтелігенції більшовизм застосовував ті самі заходи, що й до селянства: репресування, масові переселення й масове фізичне винищення.

Пролетаріат покликаний заступити інтелігенцію

Процес ліквідації освітніх відмін між пролетаріатом та інтелігенцією, процес пролетаризації інтелігенції почався вже з перших років існування советської влади. Першим кроком до цього стало видання 1919 року підписаного Леніном декрету, яким були скасовані всі дипломи, наукові ступені, звання, посвідчення про освіту і т. д. Передбачалося, що пролетарське походження повинно заступити освіту, розум, досвід. Освіта губила свою вагу. Фахові знання не бралися до уваги.

Ленін же висунув тезу про куховарку, покликану керувати державою. І не тільки державою, але й мистецтвом, літературою, науково-дослідчими установами, трестами, фабриками й заводами. Людей з партквитками — тільки тому, що вони мали партквиток, — призначали на посади директорів заводів, радгоспів, метеорологічних станцій, бактеріологічних інститутів. Їх робили директорами банків, суддями, капітанами кораблів, командуючими фронтами. Байдуже, чим він був учора і чим буде завтра. Хай колись він був машиністом, вчора він був

завпральнелазневого тресту, сьогодні він уже є директором оперового театру, завтра його пошлють на село уповноваженим по проведенню хлібозаготівель, щоб післязавтра він очолив яку-небудь геологічну або археологічну експедицію академії наук.

Людина губила власне обличчя. Вона оберталася на безособову знеособлену функцію всередині партійного апарату, механічно перекидувану з однієї клітини суспільного життя до іншої. Адже ж не існувало жодних об'єктивних даних, щоб даний пролетарій з партквитком робив саме це, а не щось інше.

Од людини вимагали, щоб вона була універсальною. Оскільки ж це було неможливо, то вона ставала нічим.

Вона, звичайно, йшла лінією найменшого опору. Праця підмінювалася нарадами, зборами, з'їздами, засіданнями й промовами. Головування на зборах прикривало його безпорадність як адміністратора і його невігластво як керівника.

Якщо можна собі уявити країну, яка протягом півтора десятиліття простувала назустріч своїй долі без адміністративного керівництва, з фіктивним керівництвом у промисловості, науці, армії, — то це був ССРСР.

Країні було одрубано голову. Легендарний образ св. Дениса, який увійшов у місто, тримаючи в руках свою одрубану голову, є найкращою згадкою, щоб ілюструвати ситуацію, яка склалася в Союзі Радянських Республік, коли країна лишилася без інтелігенції.

Директор тресту, заводу або наукового інституту, який вранці вивчає з професором, доктором наук, чотири правила арифметики, а ввечері на керованому ним же гуртку політграмоти виступає перед аудиторією, що складається з професорів або інженерів, з доповіддю про філософію Гегеля — це явище було повсякденним в ССРСР. Воно не дивувало нікого.

І не було ризику, на який би при цьому не йшов більшовизм. Заводи випускали явний брак, науково-дослідчі установи публікували халтуру, деградували господарство, розхитувалися фінанси, витрачалися колосальні гроші, безладно зростали бюджети й штати установ, голодувало населення, програвались битви, — але принцип тріумфував.

Тріумфував принцип висування. Соцпоходження й число партквитка, вписані в графи анкети, заступали порожнечу всіх інших пунктів, що лишалися незаповненими: про освіту, фах, стаж. Ректор університету й одночасно студент першого або другого курсу, — це нікого не дивувало в ССРСР, як і машиніст паротягу, призначений на посаду директора інституту археології

Академії наук УРСР, або людина з освітою вечірніх курсів на посаді директора інституту українського фольклору тієї ж академії.

Зневага до фахової науки й пошана до аматорства були зведені в принцип. Скромний садовод-практик з Козлова Мічурін був проголошений світилом науки. Аматора й фантаста Ціолковського, що в себе на мансарді з бляхи будував модель корабля для міжпланетних полетів, піднесли до небес. Ботанікові з світовим ім'ям акад. Вавилову була протиставлена Марія Демченко. Без жодних посередніх ступенів агроном Лисенко був зроблений дійсним членом академії наук і призначений директором Петроворозумовської сільськогосподарської академії.

І ніколи не було послідовності. Молотов в одній з своїх промов висміяв прожекторську тему, запропоновану якимсь з н.-д. інститутів про обернення лисів на свійських тварин. А разом з тим агронома Цицина з його пропозицією про схрещення пирію й пшениці хвиля винесла вгору.

Схема знищення української інтелігенції

Кожне соціальне й політичне гасло в Советському Союзі було закликом до знищення. Жодний політичний захід советської влади не запроваджувався інакше, як тільки через застосування масових терористичних заходів. Катинь і Вінниця були не випадком, а правилом. Масові розстріли ставали ознакою часу. Терор і політика в Советському Союзі зробилися синонімами.

Але ніде і ні в чому знищувальні тенденції більшовизму не виявилися так гостро, з такою, сказати невідхильною остаточністю, як в ставленні до української інтелігенції. Починаючи з перших років захоплення влади, більшовизм весь час протягом 25 років свого панування систематично й послідовно нищив українську інтелігенцію, внівши в справу нищення розчленовану ступневість і передбачену невблаганність. З точністю вдосконаленого механізму гігантська кремлівська м'ясорубка перемелювала в криваве м'ясиво тисячі, десятки, сотні тисяч людей, що втілювали в собі дух, розум і сумління українського народу.

Од найвидатніших і до найнепомітніших, од геніальних творців, людей політичної акції, філософів, письменників, учених з світовим ім'ям і визнаною славою і до найпоміркованіших пасивних і байдужих хуторян, позбавлених будь-яких претензій, політичних або соціальних, однаково — чи були це представники старшої генерації, що склалися й проявляли себе ще до

революції, чи, навпаки, представники молодшої й навіть наймолодшої генерації, народжені вже за революції, революцією виховані й революцією висунені вперед, вся українська інтелігенція, в цілому її обсязі, незалежно од віку, соціального походження, поглядів, того або іншого ставлення до совєтської влади була приречена на згубу.

Десятки, сотні й тисячі імен, повноцінних, доброго дзвону, гідних всякого визнання й поваги, археологи, історики, мовознавці, музикознавці, етнографи, фольклористи, діалектологи, складачі словників, знавці української синтакси, літредактори, педагоги, юристи, перекладачі з мов нових і давніх, сучасних і архаїчних, живих і мертвих, коректори, бухгалтери, агрономи, ветеринари, вчителі, кінорежисери, кінооператори, автори кіносценаріїв, драматурги, професори, доценти, аспіранти, бібліотекарі, поети, малярі, фотографи, архітекти, люди усіх галузей і усіх фахів, витворених новітньою розчленованістю суспільної праці.

Усі вони, представники української інтелігенції, кінчали однаково: раптовим зривом, падінням в безодню, вибухом катастрофи, оберненої в одчай, безнадійність, голод, вислання, смерть.

Про судові процеси

І жодного порятунку!.. Криза й катастрофа перестали бути літературними образами й філософськими категоріями, книжковими ремінісценціями з письменників або мислителів. Вони ставали реальностями совєтського життя, підписами під актом проведеного трусу і рукою власною ствердженням актом визнань в злочинах, ніколи не зроблених.

Наприкінці 20-их років, на межі, яка відокремлює НЕП і «період побудови безкласового суспільства», відбулося три великі судово-політичні процеси: процес СВУ, процес Шахтинського центру і процес Промпартії. Ці процеси були проведені з метою, по-перше, політично скомпрометувати інтелігенцію, по-друге, обґрунтувати потребу усунення інтелігенції з усіх сфер діяльності, де вона ще лишилася за НЕПу, і відповідно до того довести потребу заступити інтелігенцію, яка своїми актами саботажу і шкідництва стає на шляху побудови соціалістичного суспільства, перевіреними і відданими справі пролетаріату висуванцями, — робітниками від верстату, людьми з партквитком.

Як і всі інші пізніші судово-політичні процеси в ССРСР, так і названі, були організовані «виборчою» методою. На лавах підсудних сиділо 2-3 десятки людей, тим часом як тисячі й десятки, сотні тисяч лишалися по той бік запови.

Після арешту вони зникли без жодної згадки. Арешту кожен підсоветський громадянин чекав з дня на день, з години на годину, і все ж таки коли арешт приходив, він приходив якось несподівано.

Трус, проведений на помешканні, був, зрештою, чистою формальністю, як і підписування згодом акту визнань в злочинах, передбачених статтями 58 і 59 з численними доданим до них параграфами.

Бо що розумілося в Советському Союзі під злочином? Індивідуальна провина не мала значення.

ВІКТОР ПЕТРОВ

26 ЖОВТНЯ 2022

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in **/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php** on line **284**